

ЛІЧБАВАЕ ЖЫЦЦЁ БАБУЛІНЫХ СПЕВАЎ

Ці трэба сёння даказваць дзяржаўнае значэнне нацыянальнага фальклору, народнай нематэрыяльнай спадчыны? У век глабалізацыі і інфармацыйных тэхналогій, якія імкліва размываюць цывілізацыйна-культурныя межы паміж краінамі, для кожнага народа асабліва важна захаваць сваю гісторыка-культурную самабытнасць. Тым больш гэта актуальна для такіх невялікіх нацый, як беларуская. Памяць пра свае карані, духоўныя вытокі... У эпоху інфармацыйных войнаў і экспансіі заходняй масавай культуры гэтыя паняцці ўжо не абмяжоўваюцца толькі культурнай сферай, а напрамую звязаны з пытаннямі нацыянальнай бяспекі, паколькі патрыятызм грамадзян – гэта падмурак стабільнага развіцця кожнай дзяржавы.

ПЕРШЫЯ ДЫСКІ

Мэтанакіраваны навуковы збор беларускага фальклору пачаўся яшчэ ў XIX стагоддзі і з кожным пакаленнем даследчыкаў усё больш удасканальваўся па формах і метадах. На дапамогу этнографам прыйшлі сучасныя тэхнічныя сродкі: магнітафоны, відэакамеры, а ў апошнія дзесяцігоддзе – і лічбавая апаратура, якая дазваляе зафіксаваць старажытныя песні і абрады ва ўсёй іх шматкаляровасці для нашых нашчадкаў. Але разам з тым усё больш востра адчуваецца патрэба ў рэстаўрацыі і перанясенні на даўгавечныя лічбавыя носбіты тых фальклорных запісаў, якія былі зроблены 40–20 гадоў таму і захоўваюцца на магнітафонных і відэастужках.

Выканаўцы
народных песень
Надзея і Ева Швед
з вёскі Раманаўка
Рагачоўскага
раёна Гомельскай
вобласці

Я пабываў у двух цэнтрах вывучэння беларускага фальклору, якія праводзяць дыгіталізацыю сваіх збораў. Адрэзак традыцыйнай культуры Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта культуры і мастацтваў з'яўляецца спадкаемцам лабараторыі традыцыйнага мастацтва былога Беларускага дзяржаўнага інстытута праблем культуры (БДІПК), рэарганізаванага ў пачатку 2008 года. Як паведаміла загадчыца аддзела Алена Міхайлаўна Боганева, з 1992 года супрацоўнікамі лабараторыі падчас экспедыцыйна-палявых даследаванняў было запісана каля тысячы аўдыёкасет з фальклорнымі матэрыяламі. Іх аблічбоўка была распачата ў 2005 годзе ў межах доўгатэрміновага даследчага праекта «Сучасны стан традыцыйнай мастацкай культуры беларусаў: даследаванне і практыка», які ажыццяўляецца з 1993 года (навуковы кіраўнік Т.Б. Варфаламеева). Унікальнасць праекта заключаецца ў тым, што спецыялісты-этнографы імкнуліся вывучаць не той фальклор, які быў запісаны 100 або 50 гадоў таму, а зафіксаваць тую фальклорную спадчыну, якая і сёння існуе ва ўжытку альбо ў памяці нашых сучаснікаў – жыхароў розных рэгіёнаў Беларусі. Пры фінансавай дапамозе абласных выканаўчых камітэтаў ужо праведзена комплекснае фальклорна-этнаграфічнае экспедыцыйнае даследаванне ўсіх шасці абласцей рэспублікі. З запланаванай шасцітомнай серыі выдадзены тры тамы: пра магілёўскае Падняпроўе, віцебскае Падзвінне, гродзенскае Пяня-

монне, а ў гэтым годзе падрыхтаваны да друку том пра брэсцкае Палессе. Прычым усе кнігі не толькі змяшчаюць у сабе шмат новага фальклорнага матэрыялу, які ўпершыню ўводзіцца ў навуковы ўжытак, але і могуць служыць для беларускіх рэгіёнаў своеасаблівымі візітоўкамі, якія не сорамна падарыць замежным гасцям. Да гэтых выданняў і планавалася першапачаткова прыкладваць у камплекце дыскі з аблічбаванымі запісамі фальклору. У выніку спецыялісты лабараторыі традыцыйнага мастацтва разам з калегамі з лабараторыі аўдыёвізуальных тэхналогій былога БДПК перазапісалі з аўдыёкасет 40 кампакт-дыскаў. Акрамя таго, у 2006 годзе быў выпушчаны камплект з пяці CD пад назвай «Этнічная музыка беларусаў» (укладальнік І.В. Мазюк), у якім адлюстраваныя рэгіянальныя музычныя традыцыі рэспублікі.

У вучэбна-навуковай лабараторыі беларускага фальклору Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта натхняльнікам у справе дыгіталізацыі калісьці стаў нязменны на працягу амаль 20 гадоў загадчык лабараторыі, старшыня Саюза фалькларыстаў Беларусі Васіль Дзмітрыевіч Ліцьвінка, які заўчасна пайшоў з жыцця ў мінулым годзе. Цяпер ягоныя планы ўвасабляюць у жыццё малодшыя калегі-фалькларысты. Зараз у архіве лабараторыі знаходзіцца 667 стужак на бабінах – у асноўным гэта запісы, зробленыя выкладчыкамі і студэнтамі БДУ у 1960-х – 1990-х гадах падчас фальклорнай практыкі ў самых розных рэгіёнах Беларусі. Магнітафонная стужка сама на сабе рэч недаўгавечная – яна можа абсыпацца, калі не вытрымліваць неабходны рэжым тэмпературы, святла, вільготнасці. Гэта было б цяжкай стратай для нашай культуры. У творчасці мулявінскіх «Песняроў», напрыклад, нямала знакамітых песень, такіх як «Ой, ляцелі гусі з броду», «І туды гара, і сюды гара», «Машанька» і іншых, з'яўляліся менавіта апрацоўкамі фальклору, які захоўваецца ў архіве лабараторыі БДУ. Не ўсе старыя запісы, безумоўна, раўнацэнныя. Прыкладна палова з іх была выканана на някакаснай апаратуры, свіст і перашкоды часам заглушаюць словы выканаўцаў – про-

стых вясковых жыхароў. Але загадчыца вучэбна-навуковай лабараторыі беларускага фальклору БДУ Таццяна Анатолеўна Марозава перакананая: пераводзіць у лічбавы фармат трэба нават такія дрэнныя запісы. Каб захаваць калі не тэкст, дык хаця б мелодыю, якая перадае адметнасці нацыянальнага характару. У параўнанні з вопытам калег з БДПК аблічбоўка ў лабараторыі БДУ першапачаткова ўскладнялася тым, што не былі распрацаваны і ўведзены ў навуковы ўжытак адпаведныя тэхналогіі. Акрамя таго, для ўзнаўлення магнітных стужак трэба мець старыя бабінныя магнітафоны «Вясна», «Палессе», «Пралеска», а дагэтуль з шасці такіх магнітафонаў у лабараторыі працуе толькі адзін. Таму зрабіць на сёння ўдалося не так шмат, як хацелася б: у лічбавы фармат пераведзена толькі каля 3% запісаў.

– З намі супрацоўнічае лабарант лабараторыі тэхнічных сродкаў навучання філалагічнага факультэта БДУ Алесь Бей, які па-за сваім працоўным часам распрацаваў і ўдасканаліў тэхналогію аблічбоўкі. Ён жа стварыў сайт лабараторыі, дзе змешчаны рэестр нашага архіва, – расказвае Таццяна Марозава. – Дзякуючы кіраўніцтву ўніверсітэта была набыта даволі дарагая прафесійная лічбавая аўдыёкарта для камп'ютэра, каб ажыццяўляць перазапіс стужак. У дзень можна аблічбаваць максімум палову бабіны. Тэхнічныя пытанні мы паспяхова вырашылі. Але ёсць іншая праблема. Пасля перанясення запісаў на лічбавыя носбіты – CD і DVD – неабходна, каб іх апрацаваў на камп'ютэры этнамузыкалаг. У Беларусі ёсць такія спецыялісты. Напрыклад, лідэр групы «Юр'я» Юрый Выдронак, які калісьці, працуючы яшчэ з В.Д. Ліцьвінкам, прафесійна апрацаваў 16 дыскаў з палескімі фальклорнымі запісамі, пераведзенымі з аналагавых носбітаў у «лічбу». Але штатнай структурай лабараторыі, на жаль, пакуль стаўка этнамузыкалага не прадугледжана. Каб яе ўвесці, трэба перамагчы з навуковым праектам і атрымаць дадатковае фінансаванне.

Загадчыца аддзела традыцыйнай культуры Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта культуры і мастацтваў Алена Боганева

У 2008 годзе лабараторыя БДУ падрыхтавала праект для ўдзелу ў конкурсе Міністэрства адукацыі. Яго назва – «Захаваанне і папулярызацыя фальклорных архіўных фондаў Беларусі: канцэптуальныя асновы, навукова-метадычнае забеспячэнне», а бюджэт запланаваны ў памеры 110 млн. рублёў. Гэтым праектам прадугледжаны перазапіс усіх стужкавых бабін, аўдыёкасет і відэазапісаў з архіва лабараторыі для выратавання іх ад фізічнага знішчэння, а таксама рэстаўрацыя і этнамузыкалагічная апрацоўка пашкоджаных запісаў.

Загадчыца
вучэбна-навуковай
лабараторыі
беларускага
фальклору БДУ
Таццяна Марозава

Акрамя таго, прапановуецца стварыць эталонны банк мультымедынай інфармацыі, які ўяўляе сабой калекцыю відэа- і аўдыёданых высокай якасці, запісаную ў лічбавым выглядзе на DVD-дысках з выкарыстаннем метадаў кампрэсіі. У базе-каталогу гэтага банка будуць захоўвацца дадатковыя тлумачальныя звесткі аб фальклорных творах: анатацыя, характарыстыка, інфармацыя пра месца запісу і асобу інфарманта. Будзе распрацаваны інтэрфейс карыстальніка – праграмае асяроддзе на базе вэб-тэхналогій, якое дазволіць ажыццяўляць кіраванне і маніпуляцыю з запісамі базы-каталога і элементамі эталоннага банка, праводзіць пошукавыя, сартыруючыя і аналітычныя аперацыі. Нарэшце, плануецца выдаць камплект мультымедычных даведнікаў-энцыклапедыі на CD альбо DVD-дысках, якія будуць змяшчаць згрупаваныя па жанрава-відавому, геаграфічнаму і тэматычнаму прынцыпах выбаркі з эталоннага банка даных у кампрэсіраваных фарматах. Але конкурс Мінадукацыі сёлета не быў абвешчаны, таму лёс праекта пакуль невядомы.

У ЧЫМ ПРАБЛЕМА?

Відавочна, што ў нашай краіне работа па аблічбоўцы архіўных фальклорных запісаў толькі пачынаецца, і поспехамі рэспубліканскага маштабу пакуль пахваліцца нельга. Чаму ж прабукоўвае гэта необходимая праца?

Па сутнасці, перавод нацыянальнай фальклорнай спадчыны ў электронны фармат быў прадугледжаны яшчэ Законам Рэспублікі Беларусь «Аб народным мастацтве, народных промыслах (рамёствах) у Рэспубліцы Беларусь» ад 9 ліпеня 1999 года. У артыкуле 28 гэтага закона ішла размова пра стварэнне Нацыянальнага банка даных у галіне народнага мастацтва, народных промыслаў (рамёстваў), які павінен уяўляць сабой адзіную аўтаматызаваную інфармацыйную сістэму. Аднак Нацыянальны банк дагэтуль не створаны. Паводле слоў Алены Боганевай, спецыялісты былога БДІПК пад кіраўніцтвам У.П. Бастраківа распрацавалі пакуль базу даных толькі для ўласных архіўных матэрыялаў, узяўшы за ўзор напрацоўкі Расійскага дзяржаўнага цэнтра рускага фальклору. Але ў расіян аблічбоўкай архіўных і экспедыцыйных матэрыялаў займаецца асобнае падраздзяленне, у той жа час адзел Алены Боганевай не можа кінуць усе сілы на гэту справу, таму што мае яшчэ шмат функцый: падрыхтоўка кніг, распрацоўка нарматыўнай базы, навукова-метадычных матэрыялаў, паездкі ў экспедыцыі, арганізацыйна-творчыя мерапрыемствы (фальклорна-этнаграфічныя фестывалі, канцэрты, канферэнцыі і г. д.). Лабараторыя БДУ на чале з Таццянай Марозавай таксама пакуль не мае базы даных, выкананай на сучасным праграмным узроўні, хаця, як гаварылася вышэй, ужо распрацавала цудоўны інтэрнэт-сайт, дзе размешчаны вопіс фальклорнага архіва. Прычына прамаруджання, напэўна, у недасканаласці згаданага закона. Сапраўды, у ім рэгламентуецца, што Нацыянальны банк фальклорных даных павінен стварацца Міністэрствам культуры. Гэта вельмі складаная навуковая работа, якая патрабуе каардынацыі намаганняў усіх фалькларыстаў рэспублікі, у тым ліку тых, якія працуюць у сістэме Міністэрства адукацыі і Нацыянальнай акадэміі навук. Аднак артыкулам 21 таго ж закона вызначэнне прыярытэтных напрамкаў навуковых даследаванняў у фальклорнай галіне і агульнае кіраванне імі ўскладзена на Нацыянальную акадэмію навук. Такім чынам, фактычна задачы па стварэнню Нацыяналь-

нага банка фальклорных даных падзелены паміж двума выканаўцамі, але ніводнаму з іх закон не дае належных паўнамоцтваў для выканання гэтага праекта.

Як відаць, міжведамасная раз'яднанасць у гэтым пытанні не ідзе на карысць справе. Так, лабараторыі беларускага фальклору БДУ вельмі патрэбны этнамузыкалаг, пасада якога, у сваю чаргу, прадугледжана штатнай структурай аддзела традыцыйнай культуры Белдзяржуніверсітэта культуры і мастацтваў. У аддзеле ж традыцыйнай культуры свая праблема: пасля рэарганізацыі і далучэння БДПК да згаданай ВНУ спецыялісты аддзела, якія раней мелі статус навуковых супрацоўнікаў, сталі лічыцца звычайнымі метадыстамі, хоць праводзяць важную навуковую работу, маюць каштоўныя вынікі ў выглядзе выдадзеных манаграфій, запісаных дыскаў.

Шкада, што ў справе аблічбоўкі фальклору кожны з цэнтраў ідзе сваім шляхам, а Інстытут мастацтвазнаўства, этнаграфіі і фалькларыстыкі НАН – сваім. Між тым аддзел славістыкі гэтай акадэмічнай установы захоўвае багацейшую ў краіне калекцыю фальклорных запісаў, і 2 жніўня 2001 года пастановай Савета Міністраў гэта калекцыя была абвешчана навуковым аб'ектам, які складае нацыянальны здабытак. Здавалася б, менавіта інстытут Нацыянальнай акадэміі навук у адпаведнасці з законам мог бы ўзначаліць работу па аблічбоўцы фальклору і каардынаваць намаганні іншых устаноў, у тым ліку рэгіянальных. На жаль, гэтага пакуль не адбылося.

Эксперты ўпэўненыя: рана ці позна ўсе пералічаныя праблемы – прававыя і арганізацыйныя – дзевяццаць дзевяці вырашаць. 29 снежня 2004 года Рэспубліка Беларусь далучылася да Канвенцыі аб ахове нематэрыяльнай культурнай спадчыны, прынятай на 32-й сесіі Генеральнай канферэнцыі ААН па пытаннях адукацыі, навукі і культуры ў Парыжы 17 кастрычніка 2003 года. Такім чынам, у адпаведнасці са сваімі міжнароднымі дамоўленасцямі наша краіна так ці інакш абавязана правесці інвентарызацыю нацыянальнай нематэрыяльнай культурнай спадчыны, а значыць, стварыць Нацыянальны банк фальклорных даных (што, дарэчы,

адлюстравана ў рэзалюцыі згаданага круглага стала, які адбыўся ў пачатку 2008 года пад эгідай Нацыянальнай камісіі Рэспублікі Беларусь па справах ЮНЕСКА). Такім чынам, аблічбоўка фальклору на рэспубліканскім узроўні непазбежна павінна пачацца ў бліжэйшыя некалькі гадоў. Апроч іншага, гэта яшчэ і пытанне нацыянальнага прэстыжу. Па-першае, напрыклад, намаганнямі В.Д. Ліцьвінкі архіў вучэбна-навуковай лабараторыі беларускага фальклору БДУ ужо быў занесены ў базу даных ЮНЕСКА як сусветны культурны скарб. Несумненна, гэта ж чакае і аблічбаваныя фальклорныя запісы рэспублікі, якія ў сваёй сукупнасці годна прадставяць Беларусь у глабальнай культурнай прасторы. Па-другое, Нацыянальны банк фальклорных даных, безумоўна, павінен змяшчаць інфармацыю і пра культуру замежных беларусаў, у тым ліку беларускага насельніцтва суседніх Смаленшчыны, Браншчыны, Беласточчыны і іншых рэгіёнаў ажно да самай Сібіры, дзе ёсць вёскі з нашчадкамі перасяленцаў-беларусаў. Што як не гэта можа спрыяць разуменню ўсімі беларусамі свету свайго адзінства як нацыі?

КАЛІ БОГ ХАДЗІЎ ПА ЗЯМЛІ

Япацікавіўся ў Таццяны Марозавай, ці ёсць яшчэ ў вучэбнай практыцы БДУ такі «рэлікт савецкіх часоў», як абавязковая студэнцкая фальклорная практыка, ці ёсць яшчэ што збіраць у глухих кутках нашай краіны?

– Вучэбная практыка па фальклору была, ёсць і будзе, пакуль увогуле фальклор існуе як з'ява, – адказала яна. – Менавіта наша вучэбна-навуковая лабараторыя і арганізоўвае практыку. Асноўны напрамак дзейнасці – гэта збіральніцкая работа. Але ёсць адрозненне ад савецкіх часоў. Тады праводзіліся групавыя экспедыцыі ў запланаваныя мясцовасці: напрыклад, 200 студэнтаў і 15 кіраўнікоў па дамоў з мясцовымі органамі ўлады ехалі ў пэўны рэгіён, хадзілі па вёсках, сустракаліся з жыхарамі. Аднак з 1994 года такія групавыя практыкі не праводзяцца. Цяпер акцэнт робіцца на самастойную студэнцкую

Ідэя стварэння адзінага рэспубліканскага цэнтра вывучэння і аховы фальклору літаральна лунае ў паветры. Пытанне абмяркоўвалася і на круглым stole, які адбыўся 15 студзеня гэтага года ў Мінску пад эгідай Нацыянальнай камісіі Рэспублікі Беларусь па справах ЮНЕСКА і пры ўдзеле Пастаяннай камісіі Палаты прадстаўнікоў Нацыянальнага сходу Рэспублікі Беларусь па адукацыі, культуры, навуцы і навукова-тэхнічнаму прагрэсу, Міністэрства культуры Рэспублікі Беларусь, Інстытута дзяржавы і права НАН Беларусі, Інстытута нацыянальнай бяспекі, Беларускага камітэта Міжнароднага савета музеяў «ICOM» і іншых зацікаўленых арганізацый. Удзельнікі прынялі рэзалюцыю, у якой «вырашылі метаазгодным прапанаваць Савету Міністраў Рэспублікі Беларусь стварыць на базе існуючых структур, напрыклад лабараторыі традыцыйнага мастацтва Беларускага дзяржаўнага інстытута праблем культуры, нацыянальны каардынацыйны цэнтр па ахове і вывучэнню нематэрыяльнай культурнай спадчыны». Алена Боганева лічыць, што, калі аддзелу традыцыйнай культуры Белдзяржуніверсітэта культуры і мастацтваў будзе вернуты навуковы статус, ён зможа справіцца з гэтай задачай: ёсць і патэнцыял, і напрацоўкі, і знаёмства з расійскім вопытам, а галоўнае – ёсць жаданне.

работу – навучэнцы з сельскай мясцовасці шукаюць фальклор у сябе дома. Тыя ж студэнты, хто не з вёскі альбо не мае вясковых бабуль і дзядуль, запрашаюцца ў нашу лабараторыю. Апошнім часам мы як распрацоўшчыкі практыкі прапанавалі яшчэ апроч вясковага збіраць сучасны фальклор гарадскіх субгруп – прафесійны, камп'ютэрны, студэнцкі, дзіцячы і г. д. Гэта таксама вельмі цікава. З другой паловы 1990-х гадоў мы назапасілі даволі шмат менавіта гарадскога фальклору.

Спецыялісты часам здзіўлена разводзяць рукамі: Беларусь сапраўдны фальклорны феномен. Нягледзячы на хуткую змену пакаленняў, на адток вясковага насельніцтва ў гарады, на разбуральныя для традыцыйных форм культуры ўплывы тэлебачання і шоў-бізнесу, у нашай краіне захаваліся яшчэ куткі, дзе можна напаткаць унікальныя па чысціні і прыгажосці старажытныя народныя песні і абрады, танцы, карагоды, гульні, творы народнай прозы – легенды, былічкі і інш. Гэта меркаванне пацвердзіла і Алена Боганева:

– Давялося пачуць на навуковай канферэнцыі словы аднаго вядомага фалькларыста: маўляў, які цяпер фальклор, адны «гарэлыя пні» засталіся! Вось і вырашылі, пачынаючы ў 1990-х гадах наш праект «Сучасны стан традыцыйнай мастацкай культуры беларусаў: даследаванне і практыка», паглядзець, што ж гэта за «гарэлыя пні»? Вынікі перасягнулі ўсе спадзяванні. Мы не думалі, што такая велізарная колькасць матэрыялаў існуе абсалютна ў жывым

аўтэнтчным выглядзе: усе напрамкі, віды і жанры! Калі фальклор нават актыўна не выкарыстоўваецца ў жыцці, то ён усё роўна жыве ў памяці старэйшага, а часам і малодшага пакалення. Нават на Міншчыне, побач з мегаполісам, мы знайшлі шмат новага фальклорнага матэрыялу, які не сцерся з народнай памяці. Для мяне як даследчыцы народнай прозы асабліва цікавы жанр народных легенд – вусных аповядаў пра паходжанне тых ці іншых сацыяльных і прыродных з'яў: «Адкуль мядзведзь (бусел, зязюля ды інш.)?», «Чаму жанчына занятая, а мужык вольны?», «Чаму асіна трасецца?» і г. д. Да нядаўняга часу, асабліва ў час татальнай барацьбы з любымі праяўленнямі рэлігійнасці, гэтаму жанру не надавалася значнай увагі. Але ж у такіх аповяданнях пераканаўча выяўляецца народнае хрысціянства, вобразна-прытчавая неназойлівая дыдактыка, этнічная спецыфіка менталітэту. Часам запытваешся ў старога чалавека: гэта праўда ці казка? «Гэта праўда, – гаворыць, – толькі было даўным-даўно, калі яшчэ Бог хадзіў па зямлі»...

Алена Боганева кладзе ў CD-rom камп'ютэра дыск з анталогіі «Этнічныя спевы беларусаў». Гучыць шчымлівая мелодыя цымбал, да таго беларуская, што, шчыра кажучы, слых адпачывае пасля замежнага «chillout» альбо «новага джазу», насычанага іншароднымі этнічнымі матывамі – афрыканскімі ды лацінаамерыканскімі. Дзе гэта можна пачуць, дзе купіць гэты дыск? На жаль, няма дзе, бо выпуск некамерцыйны. Гляджу на вокладцы імя выканаўцы: 85-гадовы Іван Міхайлавіч Швайбовіч з вёскі Барань Барысаўскага раёна. А цымбалы яму зрабіў яшчэ да вайны старэйшы брат... Напэўна, сучасным беларусам пашчасціла, што мы можам асабіста сустрэцца з жывымі носьбітамі нацыянальнага фальклору. Нашы нашчадкі ўжо будуць пазбаўленыя гэтай магчымасці. Таму ставіцца да фальклору цяпер трэба з дзяржаўным падыходам, па-гаспадарску рупліва, каб захавць і ў цэласці перадаць назапашаны скарб нашым дзецям, каб выраслі яны сапраўднымі патрыётамі Беларусі.

Алег ЛІЦКЕВІЧ ■